УДК 378.147.091.33 – 027.22: 796] : 17.022.1

Мельнік Анастасія Олександрівна
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ШКОЛЯРІВ

В статті визначено підходи формування культурного потенціалу: аксіологічний підхід, діяльнісний, семіотичний, структуролістичний, соціологічний, гуманістичний підходи. Визначено основні компоненти культурного потенціалу: когнітивний, емоційний, мотиваційний, вольовий. Культурний потенціал школярів являє собою складне структурне утворення, яке характеризується сукупністю всіх компонентів. Результатом формування культурного потенціалу у школярів є прояв ними певного рівня моральної культури. Сформувати культурно-моральний потенціал школярів можливо через активізацію їх навчальної діяльності. Активізація навчальної діяльності школярів - сукупність заходів, прийнятих з метою їх інтенсифікації та підвищення ефективності. Активізація здійснюється за 3 напрямками: педагогічний, соціально-психологічний, соціально-економічний. Активізація процесу навчання – це процес вдосконалення методів і організаційних форм навчальної діяльності, що забезпечує активну і самостійну теоретичну і практичну діяльність у всіх ланках навчального процесу.

***Ключові слова**: культура, потенціал, компоненти, активізація, навчання, школяр.*

***Мельник А.А. Формирование культурного потенциала у школьников.** В статье определены подходы формирования культурного потенциала: аксиологический подход, деятельностный, семиотический, структуролистичний, социологический, гуманистический подходы. Определены основные компоненты культурного потенциала: когнитивный, эмоциональный, мотивационный, волевой. Культурный потенциал школьников представляет собой сложное структурное образование, которое характеризуется совокупностью всех компонентов. Результатом формирования культурного потенциала у школьников есть проявление ими определенного уровня нравственной культуры. Сформировать культурно-нравственный потенциал школьников возможно из-за активизации их учебной деятельности. Активизация учебной деятельности школьников - совокупность мер, принятых с целью их интенсификации и повышения эффективности. Активизация осуществляется по 3 направлениям: педагогический, социально-психологический, социально-экономический. Активизация процесса обучения - это процесс совершенствования методов и организационных форм учебной деятельности, обеспечивающей активную и самостоятельную теоретическую и практическую деятельность во всех звеньях учебного процесса.*

***Ключевые слова**: культура, потенциал, компоненты, активизация, обучение, школьник.*

***Melnik Anastasiia. Formation of cultural potential in schoolchildren.** The article identifies approaches to the formation of cultural potential: axiological approach, activity, semiotic, structuralist, sociological, humanistic approaches. In the humanistic approach, attention is focused on man as a subject of moral culture. The personal approach characterizes a person in terms of active and creative terms, as a universal subject of the creative socio-historical process. In these approaches, attention is focused on the essential side of culture as a technology of human creation of their ancestral essence. The axiological approach allows us to determine the ultimate values on which the science of education is based. Activity - gives the opportunity to explore the essence, means and methods of pedagogical activities that ensure the achievement of these values. Personal - helps to identify current personal characteristics of the teacher as a subject of educational relations. The task of forming cultural potential, in our opinion, is to achieve the optimal combination of reproductive and creative elements. This combination creates a higher level of moral culture of the individual, which is usually characterized as the so-called moral wisdom - that is, the ability to ensure readiness for moral activity and the effective implementation of such readiness. The main components of cultural potential are identified: cognitive, emotional, motivational, volitional. The cultural potential of schoolchildren is a complex structural formation, which is characterized by the totality of all components. The result of the formation of cultural potential in schoolchildren is the manifestation of a certain level of moral culture. To form the cultural and moral potential of students is possible through the intensification of their educational activities. Intensification of educational activities of schoolchildren - a set of measures taken to intensify them and increase efficiency. Activation is carried out in 3 areas: pedagogical, socio-psychological, socio-economic. Activation of the learning process is a process of improving the methods and organizational forms of educational activities, which provides active and independent theoretical and practical activities in all parts of the educational process.*

***Keywords:** culture, potential, components, activation, training, schoolchild.*

Постановка проблеми. Проблема формування моральної культури актуальна на всіх етапах розвитку суспільства, так як від особистості вчителя, його культурного вигляду багато в чому залежить доля підростаючого покоління, а саме школярів. Тому дана проблема є предметом багатьох досліджень. У роботах античних філософів можна знайти роздуми про роль виховання і вихователя в житті суспільства. Арістотель вважав, що виховання є справою державної ваги. Платон проводив ідею авторитарності виховання, наполягав на необхідності використання вихователем «загроз і ударів» [5, с.7].

Аналіз літературних джерел. Аналіз етико-педагогічних ідей дозволяє говорити про те, що проблема формування культурного потенціалу залишається однією з найважливіших серед проблем сучасної освіти.

Сучасні філософські корифеї трактують поняття культурного потенціалу як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством (А.А. Гусейнов, А.А. Зворикін, Г.Г. Карпов та ін; як процес творчої діяльності, розглянутий

через призму культурної революції, процесів духовного і морального, функціонування і розвитку особистості (Н.С. Злобін, Л.Н. Коган, Е.В. Соколов та ін.); як універсальну властивість суспільного життя людей (В.Є. Давидович, Ю.А. Жданов, М.С. Каган та ін.); як специфічний спосіб людської діяльності (Е.С. Маркарян); як сукупність способів діяльності суб'єкта - людського суспільства [8, с. 12].

Л.М. Архангельський вказує на те, що «культуру неможливо локалізувати в структурі суспільства, особливо виділити її. Вона органічно пов'язана з усіма сторонами суспільної життєдіяльності як своєрідний механізм, який визначає цілі, спрямованість, зміст і результати практичних людських зусиль». Звідси культура є регулятором суспільного життя [1, с.111].

В.Є. Давидович і Ю.А. Жданов пишуть: «... культура являє собою історично змінюється і історично конкретну сукупність тих прийомів, процедур, норм, які характеризують рівень і спрямованість людської діяльності, всієї діяльності, узятої у всіх її вимірах і відносинах» [2, с.88]. Культура виступає як характеристика способу діяльності.

В.М. Межуєв дає визначення культури з точки зору формування соціальних потреб людини: «Культура - це не єдність людини з природою і суспільством, а лише відповідне існування людини як універсально-практичної істоти» [3, с. 101].

Виклад основного матеріалу. В даний час виділяють ряд підходів до визначення поняття культурного потенціалу: аксіологічний підхід, діяльнісний, семіотичний, структуролістичний, соціологічний, гуманістичний підходи. Згідно аксіологічному підходу, культурний потенціал – це реалізація ідеально-ціннісних цілей, предметний світ людини.

У гуманістичному підході увага акцентується на людині як суб'єкті моральної культури. Особистісний підхід характеризує людину в активно-творчому плані, як універсальний суб'єкт творчого суспільно-історичного процесу. У вказаних підходах увага сконцентрована на сутнісній стороні культури як технології створення людиною своєї родової сутності. Аксіологічний підхід дозволяє визначити кінцеві цінності, на яких базується наука про виховання. Діяльнісний - дає можливість дослідити сутність, засоби і способи педагогічної діяльності, які забезпечують досягнення цих цінностей. Особистісний - допомагає виявити актуальні особистісні характеристики педагога як суб'єкта виховних стосунків [4].

Проаналізувавши вищевказані підходи, ми дотримуємось визначення, що культура це сукупність духовних цінностей, творчої діяльності, що забезпечує функціонування і розвиток особистості. Ми підтримуємо думку Н.Б. Крилової, яка вважає, що культура є інтегральним показником творчої поведінки і діяльності, та складається з взаємодії всіх складових [2, 5].

Під культурним потенціалом можна розуміти таку якісну характеристику розвитку особистості, при якій добровільно дотримуються вимог морально-етичних норм, гармонійно поєднані особисті і суспільні потреби. Більшість дослідників, які займалися питаннями морального виховання і формуванням культурного потенціалу особистості (Л.М.Архангельська, Н.І. Болдирьов, А.А. Гусейнов, О.Г.Дробницький, І.С.Кон, А.І. Титаренко, Ю.В. Согомонов, Є.В.Соколов і ін.) вважають, що культура є «характеристикою морального розвитку особистості, в якій відбувається ступінь освоєння морального досвіду, здатність органічного і послідовного здійснення в поведінці і відносинах з іншими людьми, норм і принципів, готовності до постійного самовдосконалення» [2, 6].

Завданням формування культурного потенціалу, на наш погляд, є досягнення оптимального поєднання репродуктивного та творчого елементів. Дане поєднання створює вищий рівень моральної культури особистості, який зазвичай характеризується як так звана моральна мудрість - тобто здатність забезпечити готовність до моральної діяльності та ефективну реалізацію такої готовності.

Моральна культура - невід'ємна частина духовно-практичної культури суспільства, окремих соціальних груп, індивіда. Її суть полягає в органічній єдності етичних знань, моральних почуттів, якостей, принципів, переконань, а також навичок і здібностей. Таким чином, моральна культура полягає, перш за все, в гармонії культури моральної свідомості, цінностей і моральних аспектів поведінки. Моральна культура людини, суспільства в цілому, яка проявляє себе в ідеалах, ідеях, цінностях, до яких прагне суспільство, і людина виступає базисним орієнтиром, що задає норми і відповідні способи організації життєдіяльності, відносин між людьми, способи пізнання і т.д.

Тому недоречно прирівнювати культурний потенціал до моральності, адже вона є основою культури суспільства і людини, тому і основою культурного потенціалу.

Категорії педагогічної етики відображають систему моральних об'єднань про добро, справедливість, честь, за допомогою яких оцінюється характер життєвих явищ, вчинків людей, значущість діяльності і роль міжособистісних відносин. Від цієї системи багато в чому залежить характер відносин у професійній діяльності сучасного вчителя і школяра.

І. Кант називає саме совість дивовижною здатністю, яка служить внутрішнім обвинувачем в особистості. Совість є складним морально-психологічним феноменом самосвідомості особистості. У загальноприйнятому розумінні совість виступає спроможністю особистості здійснювати моральний самоконтроль, виробляти самооцінку як окремих вчинків, так і взагалі моральної позиції. Совість - елемент моральної свідомості [8, с.67].

Совість у людей, як відомо, має різний рівень розвитку. Цей стан у визначальній мірі обумовлюється розвитком морального стану, активністю його духу. «Але для совісті ... характерний такий рівень розвитку моральної свідомості, така усвідомленість моральної відповідальності, за якої обов'язки людини перед суспільством перетворюються у внутрішню потребу особистості». Таким чином, совість виступає одним із стрижневих виразів морального самосвідомості особистості [7, с.44].

Совість можна розглядати як суб'єктивну реакцію на різні дії. У той же час оцінки совісті об'єктивні за своїм змістом, за своїми критеріями, виробленим людством в ході його генезису [8].

Совість конкретно проявляється, практично виражається в доброчесність. Остання ж є основою моральної самодисципліни особистості. Необхідно підкреслити, що совість несумісна з байдужістю. На думку С.Л. Рубінштейна, людина – це особистість, у якої мінімум нейтральності, байдужості і максимум активності до всього необхідного [6].

Категорії совісті і справедливості нероздільні. На думку В. О. Сухомлинського, справедливість - це основа довіри дитини до вихователя. Справедливість є показником об'єктивності дій вчителя, рівня його моральної стійкості. Це одночасно і моральне якість сучасного вчителя, критерій його доброти, принциповості, людяності.

Справедливість майбутнього вчителя повинна ґрунтуватися на індивідуальному підході до особистості школяра. Не менш важлива справедливість вчителя при оцінці вчинків. Школярі дуже тонко реагують на несправедливі закиди, зауваження [9].

Категорія професійної честі і гідності пов'язана зі ставленням людини до себе і ставленням до нього з боку оточуючих. Честь вимагає від людини підтримувати склалося про нього думку. Честь пов'язана з гідністю особистості. Гідність - це суспільне визнання права людини на повагу з боку оточуючих, на незалежність, усвідомлення моральної цінності вчинків. Честь і гідність людини охороняються законом, образа їх карається. У професійній моралі честь і гідність висловлюють усвідомлення вчителем своєї значущості, а також суспільне визнання його моральних якостей, дій.

Авторитет заснований на наявності високих моральних і професійних якостей вчителя, на соціальній значущості професійної діяльності, на заслуженому визнанні результатів праці, на професійній майстерності вчителя [8].

Моральна відповідальність пов'язана з рядом провідних моральних якостей вчителя. Відповідальність ґрунтується на світогляді особистості і моральному ідеалі, виступає в єдності з самостійністю, волею, активністю, принциповістю та гуманністю. Формування у майбутнього вчителя почуття глибокої відповідальності за себе і колектив є важливим етико-педагогічним завданням.

Таким чином, педагогічна етика має свій предмет, завдання, категорії. Формування культурного потенціалу у школярів знаходить своє відображення в цілісній структурі особистості, що має свою внутрішню організацію. У зв'язку з цим можна виділити наступні компоненти культурного потенціалу:

1. Когнітивний - знання основних категорій, принципів педагогічної етики, вимог, знання закономірностей морального виховання.

2. Емоційний - інтерес до навчання, позитивне й емоційне ставлення до моральних аспектів професійної діяльності.

3. Мотиваційний - обґрунтування професійно-моральної діяльності, характеристика цілей, які прагнуть досягти при реалізації цієї діяльності.

4. Вольовий компонент характеризує вольову активність школярів у формуванні необхідних для них знань, умінь, навичок, професійної готовності.

5. Діяльнісний - прояв мотиваційних і вольових показників у всіх видах діяльності, спілкуванні школярів.

Чим сильніше кореляція між виділеними структурними компонентами моральної культури, тим вище рівень її стійкості і дієвості.

Емоційний компонент культурного потенціалу включає в себе відносини школярів і вчителів, відносини школярів до майбутньої професії, ставлення до колективу, до суспільства, до себе як професіонала.

Згідно морально-етичних норм ставлення школярів до вчителя є провідним, визначальним, адже саме воно опосередковує досягнення мети педагогічного процесу, його самовдосконалення. На цю проблему звертав увагу Е.А.Грішин [8].

У структурі культурного потенціалу одним із найважливіших компонентів є мотиваційний. Проблема мотивації поведінки школяра найбільш зображена в працях А. Н. Леонтьєва, Н.М.Якобсова, В.Т.Асеєва, і ін. Як зазначав видатний психолог О. Леонтьєв: «діяльності не буває без мотиву. Немотивована діяльність – це діяльність, що не позбавлена мотиву, а діяльність із суб'єктивно прихованим мотивом» [8]. У загально-педагогічній літературі мотив розглядається як спонукання до дії, що пов'язане з задоволенням потреб суб'єкта [2,5]. Мотив зумовлює цілеспрямовану поведінку людини, є складним механізмом, який «співвідносить вплив зовнішніх для особистості факторів діяльності з внутрішніми властивостями людини», виступає «рушійною силою», «стартом», «пусковим механізмом», «внутрішньою пружиною» і регулятором будь-якої діяльності [8]. Науковці визначають, що мотивація пронизує всі структурні утворення особистості: її спрямованість, потреби, переконання, цілі, ідеали і смаки, характер, емоції, здібності, діяльність.

Мотиваційне ставлення школярів до педагогічної професії В. А. Сластьоніна розглядає як центральне утворення у складному синтезі структур, які створюють професійну готовність, а професійну спрямованість особистості визначає як усвідомлену й емоційно виражену її орієнтацію на визначений вид професійної діяльності. При цьому формування виконавчого (процесуального) компоненту професійної діяльності – знань, умінь і навичок розглядається як похідна від рівня розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, які визначають її потреби в оволодінні професією [8, с.128].

Отже, до складу мотиваційного компоненту входять цінності, психологічні установки, ціннісні орієнтації, мотиви, вектори життєвої спрямованості особистості, які забезпечують сформованість таких предметних компетентностей: загальнокультурної, ціннісної, особистісно мотиваційної, соціальної.

Мотивація моральної діяльності являє собою складний механізм, в якому мають значення цінності і ідеали, знання, інтереси і схильності, співвіднесені з реальною ситуацією і можливостями її реалізації.

Діяльнісний компонент культурного потенціалу школяра об'єднує прояви особистості у всіх видах діяльності, спілкування в соціально - професійному просторі. Аналіз наукової літератури дозволив виділити наступні ознаки діяльнісного компонента: яскраво виражена загальна спрямованість школяра; вміння поєднувати суспільно важливе й особисте; залучення моральних знань в процес морального становлення, вміння знаходити вихід зі створених моральних проблем відповідно до загальнолюдськими цінностями, ідеалами [8].

Висновки. Таким чином, культурний потенціал школярів являє собою складне структурне утворення, яке характеризується сукупністю всіх компонентів. Культурний потенціал – це приховані, внутрішньо закладені можливості розвитку школяра, які проявляються щоразу, коли перед ним постають нові завдання, які потребують вирішення; спонукання до діяльності, які узгоджуються з нормами моралі. Результатом формування культурного потенціалу у школярів є прояв

ними певного рівня моральної культури. Сформувати культурно-моральний потенціал школярів можливо через активізацію їх навчальної діяльності.

Активізація навчальної діяльності школярів - сукупність заходів, прийнятих з метою їх інтенсифікації та підвищення ефективності. Активізація здійснюється за 3 напрямками:

- педагогічний - використання форм та методів, що стимулюють пізнавальні інтереси школяра,
- соціально-психологічний - організація міжособистісного спілкування, що сприяє змагальності, заохочення індивідуальних досягнень школярів;
- соціально-економічний - підвищення особистої соціально-економічної зацікавленості школярів в більш високих результатах освітньої діяльності.

Активізація процесу навчання – це процес вдосконалення методів і організаційних форм навчальної діяльності, що забезпечує активну і самостійну теоретичну і практичну діяльність у всіх ланках навчального процесу.

Отже, структура культурного потенціалу - це складнорівнева освіта, яку можна вивчати згідно компонентів їх сформованості. Всі ці компоненти пов'язані між собою, а їх відокремлення можливе лише в процесі теоретичного аналізу. Морально культурна особистість школяра характеризується, перш за все, високим ступенем людяності, шанобливим ставленням до етичних якостей іншого школяра, до його індивідуальності; усвідомленням соціальної значимості колективу, суспільства, морально-значимою поведінкою; етичною поведінкою під контролем совісті.

Література

1. Архангельський Л.М. Марксистська етика. Москва, 1985. 239 с.
2. Давидович В.Е. Сутність культури. Ростов н/Д, 1979. 200 с.
3. Межуев В.М. Культура і історія. Москва, 1977. 199 с.
4. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. вищ. пед. закл. Москва, 2002. 139 с.
5. Пустовалов В.М. Духовно-моральне становлення особистості майбутнього вчителя. Оренбург, 2002. 43 с.
6. Рахімов О.З. Словник-довідник по нравології. Уфа, 2000. 299 с.
7. Сиденко А.С. Експеримент в школі: теорія, практика, технологія. 2000,-С. 97-101
8. Сохацький І.Р. Формування культурно-морального потенціалу студентів педвузів. Уфа, 2006. 161 с.
9. Соціологія освіти. Ростов н/Д, 2005. 319 с.

References

1. Arxangel`s`ky`j L.M. Marksy`sts`ka ety`ka. Moskva, 1985. 239 s.
2. Davy`dovy`ch V.E. Sutnist` kul`tury`. Rostov n/D, 1979. 200 s.
3. Mezhuev V.M. Kul`tura i istoriya. Moskva, 1977. 199 s.
4. Pedagogika: Navchal`ny`j posibny`k dlya stud. vy`shh. ped. zakl. Moskva, 2002. 139 s.
5. Pustovalov V.M. Duxovno-moral`ne stanovlennya osoby`stosti majbutn`ogo vchy`telya. Orenburg, 2002. 43 s.
6. Raximov O.Z. Slovny`k-dovidny`k po nravologiyi. Ufa, 2000. 299 s.
7. Sy`denko A.C. Ekspery`ment v shkoli: teoriya, prakty`ka, texnologiya. 2000,-S. 97-101
8. Soxacz`ky`j I.R. Formuvannya kul`turno-moral`nogo potencialu studentiv pedvuziv. Ufa, 2006. 161 s.
9. Sociologiya osvity`. Rostov n/D, 2005. 319 s.

УДК 378.37.091

Мехед О. Б.,
кандидат біологічних наук,
доцент, завідувач кафедри біології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Чернігів

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯРОЗВИВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні пріоритетним постає соціальне замовлення на педагога, який володіє не лише здоров'язбережувальними, а в першу чергу здоров'ярозвивальними технологіями навчання і виховання, здатний організовувати освітній процес та формувати здоров'язрозвивальну компетентність учнів. Це зумовлює потребу в суттєвих змінах у професійній підготовці майбутніх фахівців різних профілів, зокрема майбутніх вчителів фізичної культури, біології та основ здоров'я у напрямку формування саме здоров'ярозвивальної компетентності. Особливої актуальності дана проблема набуває у процесі підготовки саме майбутніх педагогів, оскільки здатність фахівців такого профілю виконувати професійну діяльність залежить не лише від їхньої професійної підготовки, а й потребує високого рівня фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я. На заклади вищої освіти покладається відповідальність за модернізацію підготовки нового покоління фахівців-педагогів у напрямку опанування студентами комплексом інноваційних мотивів та ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок у галузі здоров'язбереження та здоров'ярозвитку. Успішне вирішення завдань національного виховання безпосередньо пов'язане з удосконаленням підготовки майбутніх педагогів саме у галузі соціально-педагогічної діяльності. Сучасне суспільство ставить перед вчителем завдання бути не тільки неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань та високої культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Ключові слова: *соціально-педагогічна діяльність, майбутні вчителі, здоров'ярозвивальна компетентність*